

JYX

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Backman, Jussi

Title: Monenkeskisestä ainutkertaisuudesta, sen ontologiasta ja politiikasta

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 kirjoittaja

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

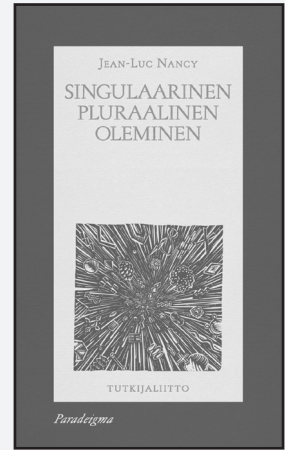
Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Backman, J. (2021). Monenkeskisestä ainutkertaisuudesta, sen ontologiasta ja politiikasta. *Tiede ja edistys*, 46(4), 317-321. <https://tiedejaedistys.journal.fi/article/view/112004>

JUSSI BACKMAN

Monenkeskisestä ainutkertaisuudesta, sen ontologiasta ja politiikasta

Jean-Luc Nancy: *Singulaarinen pluraalinen oleminen* (*Être singulier pluriel*, 1996). Suomentaneet Viljami Hukka ja Anna Nurminen. Tutkijaliitto, Helsinki 2021. 268 s.

Jean-Luc Nancyn (1940–2021) poismeno kuluvan vuoden elokuussa merkitsi kiistatta yhden filosofisen aikakauden pääteipistettä tai ainakin sarana-kohtaa. Hans-Georg Gadamerin (1900–2002), Jacques Derridan (1930–2004), Paul Ricœurin (1913–2005), Philippe Lacoue-Labarthen (1940–2007) ja Bernard Stieglerin (1952–2020) jälkeen Nancy oli viimeisiä suuria nimiä, jotka kannattelivat ja välittivät tiettyä filosofista ajatuskaarta. Tuo kaari lähti liikkeelle Martin Heideggerin länsimaisen metafysiikan ”destruktiosta” ja eteni Gadamerin ja Ricœurin hermeneuttisen jatkokehittelyn välityksellä 1960-luvun kuohuvan ranskalaisintelligentsian ytimeen, jossa se Saussuren ja Lévi-Straussin strukturalististen avausten läpi suodattuneena puhkesi näkyvimpään kukkaansa Derridan henkilöimän dekonstruktion muodossa 1970- ja 80-luvuilla. Lacoue-Labarthen ja Nancyn Strasbourgin koulukuntaa lukuunottamatta dekonstruktion jalansija jäi kuitenkin Ranskan akateemisessa miljöössä suhteellisen vaatimattomaksi – menestyksekkäämmin se vietti humanisteja rapakon takana mutta sai myös amerikkalaisen yliopiston erityispiirteisiin sopeutuessaan entistä poikkiteiteellisemmän ja poliittisemmän

roolin, jota on tyypillisesti (mutta hyvin tyhjästi ja etupäässä vihamielisesti) luonnehdittu ”postmodernismiksi” ja vain hieman osuvammin ”jälkistrukturalismiksi”. Dekonstruktion monessa mielessä näkyvimäksi yhä eläväksi perillisiksi nousevat Ranskassa Luce Irigaray (s. 1930) ja Yhdysvalloissa Judith Butler (s. 1956), jotka ovat (tunnetusti hyvin eri tavoin) suunnanneet dekonstruktion kärjen sukupuoli-identiteettien dynamiikkaan. Dekonstruktion elävästä perinnöstä erottuu nykypäivänä myös niin sanottu ”postmoderni” tai ”heikko” teologia, jonka edustajina tunnetaan erityisesti Gianni Vattimo, Jean-Luc Marion, John Caputo ja Richard Kearney.

Dekonstruktion politisoituminen ei kuitenkaan ollut pelkästään amerikkalaisen akatemian tuote. Jo heideggerilaisen hermeneutiikan ymmärryksessä ihmisen ja ihmisyhteisöjen sidonnaisuudesta historialliseen kieleen ja kulttuuriin kontekstiin oli sisäänkirjoitettu poliittinen ulottuvuutensa, jonka ehkä tunnetuin ilmentymä Heideggerin omalla uralla liittyi natsien valtaannousuun. Tuon ulottuvuuden syvin eetos kiinnittyi kuitenkin saksalaisen vastavallituksen ja Weimarin tasavallan ”konservatiivisen valankumouksen” kansallis-kulttuuriseen partikularismiin: yhteisöt ovat peruuttamattoman paikallisia ja kytkettyjä erityisestä perinteestä nousevaan omaan ainutkertaiseen tilanteeseensa ja ”kohtaloonsa” ja niistä kumpuaviin merkityk-

siin ja suuntiin. Nämä ajatukset ovat sittemmin saaneet vastakaikua etenkin Alain de Benoist'n ja Aleksandr Duginin radikaalikonservatiivisessa ja ”oikeistoheideggerilaisessa” etnopartikularismissa. Poliittisesti progressiivisessa ranskalaisessa miljöössä hermeneuttinen äärellisyyden etiikka sen sijaan käänsi fokuksensa paikallisuuden sijasta pluralismiin, moninaisuuteen ja eroihin: eettinen painopiste siirtyi oman ainutkertaisuuden löytämisestä toiseuden ja vierauden kohtaamiseen aidosti toisena ja vieraana vailla kiinteiden, absoluuttisten tai universaalien identiteettien ja merkitysten välitystä. Keskittyttyään varhaistuotannossa selvittämään omia filosofisia lähtökohtiaan ja suhdettaan fenomenologiaan ja strukturalismiin Derrida toteutti erityisesti teosten *Force de loi* (Lain voima, 1992/1994), *Spectres de Marx* (Marxin aaveet, 1993) ja *Politiques de l'amitié* (Ystävyys poliittikat, 1994) myötä eräänlaisen poliittis-eettisen kääntein: ”demokratian” ja ”suvaitsevaisuuden” kaltaisten käsitteiden sisäisesti paradoksaalisen ja aporeettisen luonteen paljastava dekonstruktioivinen luenta näyttäytyy nyt itsessään eettis-poliittisena tekona, oikeudenmukaisuutena ja vieraanvaraisuutena, joka tekee oikeutta tilanteiden ja yhteisöjen heterogeenisyydelle ja toiseuden toiseudelle (sen sijaan että vain suvaitsisi vierautta kunhan se ei ole liian vierasta).

Nancyn ajattelu oli 1980-luvulta saakka poliittisesti orientoitunutta, tai täsmällisemmin suuntautunutta ”poliittiseen” tai ”poliittisuuteen” (*le politique*), siihen mikä tekee politiikasta poliittista. Tämä orientaatio koski myös ja erityisesti aisapari Lacoue-Labarthen kanssa toimitettuja kokoelmia *Les fins de l'homme* (Ihmisen määränpää, 1981), *Rejouer le politique* (Paluu poliittiseen, 1981) ja *La retrait du politique* (Poliittisen vetäytyminen, 1983) sekä yhteistutkimaa *Natsimyytti* (*Le mythe nazi*, 1991), joiden taustaa Susanna Lindberg *Filosofien ystävydessä* (1998) kuvaa. Nancyn tänä päivänä ehkä luetuin ja vaikutusvaltaisin teos, *La communauté désœuvrée* (Toimeton tai ”teosmaisuudesta riisuttu” yhteisö, 1983), avasi mannermaisessa poliittisessa ajattelussa kokonaan uuden vaiheen, kysymyksen yhteisöstä vaila kiinteää ja substantiaalista yhdistävää identi-

teettiä, funktiota tai ”tointa” (*œuvre*), yhteisöstä, joka ei ole keinotekoisesti yhtenäiseksi tuotettu kollektiivi vaan aidosti moninainen, heterogeeninen ja ei-ulossulkeva ”kenen tahansa” yhteisö. Nancyn kirjaa seurasivat Maurice Blanchot'n *Tunnustamaton yhteisö* (*La communauté inavouable*, 1983), johon Nancy myöhemmin vastasi kirjalla *La communauté désavouée* (Torjuttu yhteisö, 2014), ja Giorgio Agambenin *Tuleva yhteisö* (*La comunità che viene*, 1990). Erityisesti demokratian, yhteisen olemisen (*être-en-commun*) ja ”kommunismiin” kysymyksiin Nancy palasi vielä teoksissa *La comparaison* (*politique à venir*) (Yhdessä ilmeneminen [tuleva politiikka], Jean-Christophe Baillyn kanssa, 1991) ja *Vérité de la démocratie* (Demokratian totuus, 2008) sekä kontribuutioisinaan kokoelmiin *Démocratie, dans quel état?* (Demokratian tila/valtio, 2009, mukana myös mm. Agamben, Alain Badiou, Jacques Rancière, Slavoj Žižek) ja *The Idea of Communism* (toim. Costas Douzinas ja Slavoj Žižek, 2010).

Aivan Nancyn kuoleman alla suomeksi ilmestyneen kokoelman *Singulaarinen pluraalinen oleminen* (*Être singulier pluriel*, 1996) pääosan käsittelevä nimikkoessee ”Singulaarisesta pluraalisesta olemisestä” (”De l'être singulier pluriel”) on yhteenvedo siitä, mitä voitaisiin kutsua Nancyn poliittiseksi ontologiaksi: tarkastelun kohteena on Nancyn yhteisöajattelun pohjana oleva ihmisen erityinen olemistapa. Lähtökohtana on dekonstruktion klassinen ele: osoittaa länsimaisen ajatteluperinteen klassisen dikotomian – tässä tapauksessa binäärisen yksilö–kollektiivi-asetelman – perustava liikkuvuus, horjuvuus ja ambivalenssi, se miten nämä vastakkaiset käsitteet eivät suostu pysymään erillään vaan kaatuvat lähemmin tarkasteltuina toistensa syliin, tunkeutuvat toisiinsa ja ”kontaminoivat” toisensa. Nancyn pääteesi (jollaisten esittämiselle dekonstruktio on tunnetusti allerginen) voidaan kiteyttää niin, että ainutkertaisuutena, singulaarisuutena ymmärretty ”yksilöllisyys” edellyttää käsitteellisesti moneuden, mistä kertoo jo se, että latinan *singulus* (yksittäinen) ei juuri koskaan esiinny yksikkömuodossa vaan yleensä monikossa: *singuli* (yksittäin, yksitellen). Vain moneus voi esiintyä yksitellen; yksittäisyyttä on vain suhteessa mui-

hin yksittäisyyksiin, yksittäisyyksien moneuteen. Vastaavasti moneus, pluraliteetti, ei sanan täsmällisessä merkityksessä ole kokoelma yksilöitä, yksiköistä koottu kollektiivi, vaan yksittäisyyksien moneutta, josta tekee moninaisen juuri se, että kaikki yksittäisyydet eroavat toisistaan eivätkä palaudu yhteen yhtenäiseen nimittäjään. Singulaarisuus ja pluraalisuus, yksiköllisyys ja moniköllisyys, ainutkertaisuus ja moninaisuus, eivät ole toisistaan irrallisia kategorioita, jotka voidaan jälkikäteen asettaa vastakkain keskenään, vaan yhden ja saman dynamiikan, yksittäisyyksien moninaisen keskinäisyyden, toisiinsa sidottuja napoja.

Dekonstruktion etenemistavalle luonteenomaista on, että tässä liikutaan lähellä konkreettisia tekstejä, eritoten Heideggeria: alaviitteessä (155, viite 104) Nancy esittää vaatimuksen, että Heideggerin *Oleminen ja aika* on kirjoitettava uudelleen siinä täälläolon (*Dasein*) keskeisenä eksistentiaalina esiin nostetun mutta pitkälti käsittelemättä jäävän kanssaolemisen (*Mitsein, être-avec*) näkökulmasta. Houkuttelevaa on vetää johtopäätös, että *Singulaarinen pluraalinen oleminen* on ainakin ensimmäinen luonnos tästä uudelleenkirjoitetusta perusteoksesta. Ajatellessaan täälläolon äärellisenä ja kuolevaisena, ajalliseen ja historialliseen kontekstiin sijoittuvana, oman faktisen taustansa ja siitä avautuvien erityisten olemismahdollisuuksiensa yksilöimänä ja ainutkertaistamana ”paikkana” (täällä-olon ”täällä”, *Da*) Heidegger antoi kyllä ymmärtää, että tällainen ainutkertainen paikka on ajateltavissa vain suhteessa toisten ainutkertaisten paikkojen moneuteen ja yhdessä niiden kanssa, mutta jätti tämän moneuden ja tämän kanssaolemisen, *Daseinin* singulaarisuuden edellyttämän pluraalisuuden, avaamatta ja kehrittelemättä. *Singulaarisen pluraalisen olemisen* erikoisimpia aukkokohtia on Nancyn väite, jonka mukaan ”1900-luvun filosofissa Heideggerin *Mitseinin* ontologia jää luonnoksen tasolle” (91). Tässä sivuutetaan kokonaan Hannah Arendtin (joka Nancyn teoksessa mainitaan omituista kyllä vain kerran alaviitteessä; 36, viite 3) *Vita activan* (*The Human Condition*, 1958) peruslähtökohta, jonka mukaan ihmisten keskinäisyyteen sijoittuvan poliittisen toiminnan ehtona on ”moninaisuus, eli se tosiasia, että ihmiset,

ei Ihminen, elävät maassa ja asuttavat maailmaa” (Arendt 2002, 15). Arendtin koko poliittinen ajattelu, joka ranskalaisessa ilmastossa on tyypillisesti otettu vastaan jokseenkin epäluuloisesti ja pitkin hampain, voidaan nähdä yrityksenä ajatella politiikan aluetta ainutkertaisuuksien moneudessa avautuvana näyttäytymis- tai ilmenemistilana (*space of appearance*), jossa ihmiset voivat näyttäytyä toisilleen ainutkertaisiin sanoihin ja tekoihin kykenevinä ja myös arvioida ja arvostella toisiaan; atomisoituneen massayhteiskunnan ja siitä ammentavien totalitaaristen liikkeiden muodostama suurin uhka on juuri tämän keskinäisen välitilan, ja sitä kautta ihmisten ainutkertaisten moninaisuuden, kuihtuminen ja hävittäminen. Ajatus kertautuu Nancylla miltei sellaisenaan: ainutkertaisuuksien moninainen ilmeneminen on yhdessä ilmenemistä (*comparution*; sana tarkoittaa vakiintuneessa käytössä oikeudessa esiintymistä, oikeuden eteen saapumista), sillä ainutkertaistat ilmenevät vain moneudessaan, keskenään, toisilleen, ja suhteessa keskinäisyyteensä.

Nancyn teoksen otsikko ei kuitenkaan puhu singulaarisesta pluraalisesta ihmisestä vaan olemisesta (*être*). Nancy kiinnittää katseensa tiukasti siihen, että ihmisen olemistapa, täälläolon eksistenssi, on *Olemisen ja ajan* lähtökohtana vain sikäli kuin täälläolo on se olento, joka kokee mielekkyyttä ja kykenee refleктоimaan todellisuutta ylipäätään mielekkäänä kokonaisuutena – siis olento, jota olennaisesti luonnehtii olemisymmärrys (*Seinsverständnis*) ja jolle oleminen (*Sein*) ylipäätään muodostuu (ontologiseksi) kysymykseksi. Täälläolon ajallis-historiallinen äärellisyys ja ainutkertaisuus ovat Heideggerille astinlauta olemisen itsensä ajallis-historialliseen äärellisyyteen ja ainutkertaisuuteen, sikäli kuin oleminen ”toteutuu” vain olemisymmärryksessä – toisin sanoen: sikäli kuin todellisuuden mielekkyys toteutuu vain mielekkyyskokemuksessa, tapahtuu vain olemista ymmärtävän ja mielekkyttä kokevan täälläolon tarjoamassa tapahtumapaikassa ja tulee kulloinkin kohdatuksi vain äärellisessä ja ainutkertaistavassa ”kohdassa” (*Da*). Tästä Nancy vetää johtopäätöksen, jonka muotoilu jää Heideggerilla puolitiehen: oleminen, mielekkään todellisuuden toteutuminen mielekkää-

nä ja todellisenä, tapahtuu vain ainutkertaisen todellisuuskokemuksien ja mielekkyysskontekstien moninaisuudessa, suhteessa singulaaristen ”täällä”-paikkojen tai -kohtien pluraalisuuteen. Vain ihmisten moninaisuus, yhteisö ainutkertaisuuksien jakamana yhteisenä mielekkyystilana ja keskinäisyytenä, mahdollistaa jaetun ja yhteisen, moninaisissa tilanteissa mielekkäänä toteutuvan todellisuuden. Nancyin sanoin:

Singulaarinen pluraalinen oleminen tarkoittaa sitä, että olemisen [être] olemus [essence] on olemassa ainoastaan *olemusten keskinäisyytenä* [co-essence]. [...] Monenkeskinen olemus [co-essentialité] merkitsee olennaista olemuksellisuuden jakamista – voisi sanoa jakamista kokoelman [assemblage] sijasta. Asian voisi muotoilla myös näin: jos oleminen on kanssaolemista [être-avec], kanssaoleminen ”kanssa” ei ole pelkkä lisäys olemiseen, vaan se tekee olemisesta olemista. (73)

Nancylainen yhteisömalli, jonka ontologista perustaa *Singulaarinen pluraalinen oleminen* hahmottelee, ei ole ”orgaaninen” yhteisö (Ferdinand Tönniesin *Gemeinschaft*), yhdistävään ”luonnolliseen” substanssiin tai siteeseen (perhe, suku, heimo, kansakunta, rotu, sukupuoli jne.) perustuvaa yhteenkuuluvuutta, jollaiseen erilaiset ”identiteettipoliitikot” ovat nojanneet, eikä myöskään klassisen liberalismiin yhteiskunta (Tönniesin *Gesellschaft*), jonka alun perin suvereenit yksilöt perustavat suojautuakseen toisiltaan, tai muu yhteistä päämäärää tai tehtävää varten perustettu yhteenliittymä. Toisin kuin Arendt, Nancy ei paikanna ainutkertaisuuksien moninaisuutta mihinkään tiettyyn historialliseen yhteisömalliin, kuten klassisen kauden Ateenaan, eikä myöskään esitä sitä marxilaisittain ymmärrettyä ”kommunismin” tapaisena tulevana utopiana. Heideggerilaisen kanssaoleminen mielessä Nancyin keskinäisyys, yhteinen tai keskinäinen oleminen (*être-en-commun*), on yhteisöllisyyden eksistentiaalinen perusta, yhteisöllisyyden ”alkuperä”, joka ei ole sellaisenaan ja puhtaana ”läsnä” missään tietysässä ajassa ja paikassa mutta on aina jo mukana konstituoidussa yhteisön mahdollisuutta. *Singulaarinen pluraalinen oleminen* -kokoelman esseil-

lä on silti kiinteä sidos oman ilmestymisajankohdansa konkreettiseen maailmanpoliittiseen tilanteeseen, yhtäältä kylmän sodan päättymiseen ja supervaltojen välisen ideologisen konfliktin korvautumiseen ”lännen” ja islamilaisen maailman välisellä orastavalla konfliktilla (Samuel Huntingtonin ”sivilisaatioiden yhteentörmäyksellä”) ja toisaalta Jugoslavian hajoamisotien ja Ruan dan kansanmurhan kaltaisiin järkyttäviin etnisiin yhteenottoihin. Ontologis-käsitteelliselle tasolle paikantuvaa pitkää nimikkoesseeä seuraavat lyhyemmät tekstit ovatkin luonteeltaan ajankohtaisempia. Alun perin vuonna 1991 ilmestynyt ”Sota, laki, suvereenius – *tekhne*” (”Guerre, droit, souveraineté – *tekhne*”) pureutuu ensimmäisen Persianlahden sodan – Irakin Kuwaitin-sotaretken ja kansainvälisen liittouman vastahyökkäyksen – uudelleen herättämiin kysymyksiin valtioiden ”suvereenista” oikeudesta käydä sotaa toisiaan vastaan ja sotatekniikasta suvereniteetin harjoittamisen välineenä. Lyhyt ”Sekamelskan ylistys” (”Éloge de la mélé”, 1993) nostaa Bosnian sodassa hirvittävästi kärsineen Sarajevon kaupungin monikansallisuuden ja etnisten identiteettien sekoittumisen symboliksi ja eläväksi vastalauseeksi sodan etnisesti motivoitujen joukkosurmien ja systemaattisten raiskausten päämääränä olleelle etnisyyksien ”puhdistamiselle”. ”Tapahtuman yllätys” (”Surprise de l’événement”) ja ”Ihmisen ylettömyys” (”Démessure humaine”) palaavat käsitteellisemmälle tasolle: Hegelin *Logiikan tieteen* ajatukseen tapahtuman (*Geschehen*) totuudesta ja kontingenssista ja mitan tai kohtuun (*mesure*) käsitteeseen.

1990-luvun alun globaali geopolitiittinen uudelleenjärjestäytyminen oli mitä ilmeisimmin erityisen otollista aikaa yhteisöllisyyden perustojen uudelleenajattelulle à la Nancy (+ Blanchot, Agamben, jne.). Tänä päivänä vastaavan tilauksen luo ehkä identiteettipoliittisten kysymysten terävöityminen ja eskaloituminen länsimaissa oikeistopopulistisen liikehännän ja sosiaalisen median synnyttämien kaikukammioiden vaikutuksesta. Yleisemminkin voi olla, että juuri hermeneutiikan valmiudessa toiseuden ja vierauden tulkinnalliseen kohtaamiseen ja dekonstruktion kyvyssä haastaa stabiileja ja lukkoon lyöty-

jä identiteettejä ja saattaa ne liikkeeseen piilee näiden suuntausten arvokkain perintö yhä mustavalkoisemmin ajattelevalle ja puhuvalle, dialogiin haluttomammalle ja kupliinsa sulkeutuvalle aikakaudelle. Tässä mielessä Nancyn poliittinen ontologia voi hyvinkin vielä tehdä 2020-luvun ajattelulle suuren postuumin palveluksen.

Lukukokemuksena *Singulaarisessa pluraalisessa olemisessa* kiteytyvät dekonstruktion tunnetuimmat hyveet ja paheet, jotka toki ovat näkökulmasidonnoisia: sitä hallitsee kielellä leikittelevä, dynaaminen, pyörähtelevä ja venkoileva, vahvoja teesejä pakoileva ja väistelevä etenemistapa, joka kiinnittää väitesisältöjen ja käsitteiden merkitysten ohella runsaasti huomiota kielen materiaalisuuteen ja historiallisuuteen, ilmausten rakentumiseen, etymologisiin kytköksiin ja sivumerkityksiin. Nancy itse huomauttaa, ettei olemisen singulaarisuuden käsittelyyn sovellu ontologisen tutkielman muoto, minkä seurauksena pitkä nimikkoessee on fragmentaarinen ja toisteinen ja sen osat periaatteessa luettavissa missä järjestyksessä tahansa (28). Akateemiseen formaattiin leipiintynyt tämä pahamaineinen

”ranskalainen tyyli” voi elähdyttää, abstraktiin ja päätäntöön kiteytettyjä ytimekkäitä pointteja etsivää se tyypillisesti raivostuttaa. Indoeurooppalaisilla ja romaanisilla *co-* ja *re-*etuliitteillä pelailun tuominen uralilaiseen kielimaisemaan on aina suuri haaste, mutta Viljami Hukan ja Anna Nurmisen suomennos on mestarillisesti onnistunut ottamaan suomen kielen kaikki resurssit ja rekisterit käyttöön tässä tehtävässä: erityisesti ”keskinäisyys”- ja ”monenkeskisyys”-sanueen käyttö luontuu loistavasti. Teoksen nimen kolmesta sanasta kaksi on edelleen latinaa, mutta tämä on Nancyn painotukset huomioiden perusteltu ja toimiva ratkaisu. ■

KIRJALLISUUS

- Arendt, Hannah (2002) *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Toimittanut Riitta Oittinen, suomentaneet Eija Virtanen ym. Vastapaino, Tampere.
- Lindberg, Susanna (1998) *Filosofien ystävyys. Philippe Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy ja yhteisön kaksi mieltä*. Tutkijaliitto, Helsinki.